Ályktarorð:

Mál þetta er fellt niður.

Ákærði, Tryggvi Bjarni Kristjánsson, greiði til ríkissjóðs þóknun fyrir störf sækjanda, 200.00 krónur, og þóknun skipaðs verjanda síns, Páls S. Pálssonar hæstaréttarlögmanns, 200.00 krónur.

Miðvikudaginn 24. júní 1981.

Nr. 191/1978. **Fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs**
(Bjarni Ásgeirsson hdl.)
gegn
Gunnari H. Baldurssyni
og gagnsök
(Othar Örn Petersen hdl.).

Ómerking. Máli vísað frá héraðsdómi. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Björn Sveinbjörnsson, Benedikt Sigurjónsson, Logi Einarsson, Magnús Þ. Torfason og Þór Vilhjálmsson.

Aðaláfrýjandi hefur skotið málinu til Hæstaréttar með stefnu 10. nóvember 1978, að fengnu áfrýjunarleyfi samkvæmt 16. gr. og 2. mgr. 20. gr. laga nr. 75/1973 hinn 25. október 1978. Hann gerir þessar dómkröfur:

Aðalkrafa: Að hann verði sýknaður af öllum kröfum gagnáfrýjanda í málinu og dæmdur málskostnaður úr hans hendi bæði í héraði og fyrir Hæstarétti.

1. varakrafa: Að hinn áfrýjaði dómur verði staðfestur, en málskostnaður fyrir Hæstarétti verði látinn falla niður.

2. varakrafa: Að kröfur gagnáfrýjanda verði lækkaðar og málskostnaður látinn falla niður.

Gagnáfrýjandi hefur áfrýjað málinu með stefnu 5. desember 1978. Hann krefst þess, að aðaláfrýjandi verði dæmdur til að greiða sér 641.16 krónur (64.116.11 gkr.) með 4% ársvöxtum frá 15. nóvember 1976 til greiðsludags. Hann krefst og málskostnaðar fyrir Hæstarétti, eins og málið væri ekki gjafsóknarmál, en gagnáfrýjandi fékk gjafsókn fyrir Hæstarétti með gjafsóknarleyfi dóms- og kirkjumálaráðuneytisins 12. október 1979.

Fyrir Hæstarétt hafa verið lögð nokkur ný gögn.

Mál þetta hefur gagnáfrýjandi höfðað til heimtu vangoldinna vaxta og verðbóta af innstæðu sinni á sparimerkjareikningi nr. 31403 hjá innlánsdeild byggingarsjóðs ríkisins. Er hér um að ræða fé, sem greitt var vegna gagnáfrýjanda inn á reikning þennan á tímabilinu 9. júní 1964 til 6. september 1972 sem svonefnt skyldusparnaðarfé, fyrst samkvæmt 10. gr. laga nr. 42/1957, sbr. 1. gr. laga nr. 18/1964, en síðar samkvæmt 10. gr. laga nr. 19/1965, sbr. 5. gr. laga nr. 21/1968, og samkvæmt 11. gr. laga nr. 30/1970. Innstæðu sína tók gagnáfrýjandi út af reikningnum 18. september 1972. Var hún þá talin nema samtals 75.139.80 krónum, þar af voru 1.233.20 krónur vextir, en 5.504.70 krónur bætur á hið innlagða fé vegna hækkunar vísitölu, en um greiðslur hvors tveggja eru sérstök fyrirmæli í þeim lagaákvæðum, sem að framan eru greind. Vexti þessa og verðbætur telur gagnáfrýjandi hafa verið vanreiknaða og innstæðuna samkvæmt því vangoldna sér. Hefur hann höfðað mál þetta til að fá það leiðrétt.

Málssókn sinni til heimtu þess fjár, sem gagnáfrýjandi samkvæmt framansögðu telur sig eiga inni hjá innlánsdeild byggingarsjóðs ríkisins, beinir hann að fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs. Hefur hann því til skýringar skírskotað til þess, að Húsnæðismálastofnun ríkisins, sem fari með stjórn byggingarsjóðs, sé ríkisstofnun, svo og til þess, að í 3. mgr. 13. gr. laga nr. 30/1970 um Húsnæðismálastofnun ríkisins segi m. a., „að allur kostnaður við sparimerki, sparimerkjabækur og framkvæmd skyldusparnaðarins greiðist úr ríkissjóði“.

Aðaláfrýjandi hefur ekki andmælt því, að gagnáfrýjandi beini kröfum sínum að honum. Gagnstætt því hefur hann með sérstakri bókun í þingbók á bæjarþingi Reykjavíkur 18. október 1977 tekið undir framangreinda lögskýringu gagnáfrýjanda á 3. mgr. 13. gr. laga nr. 30/1970 svo og lýst því viðhorfi sínu, að eigi hefði verið rétt að beina málssókninni að byggingarsjóði ríkisins, þar sem „einungis þær B-hluta ríkisstofnanir, sem standa sjálfar undir kostnaði af starfsemi sinni með sölu á vöru eða þjónustu af einhverju tagi og eru þannig ekki háðar framlögum á fjárlögum . . . geti verið sjálfstæðir aðilar dómsmála". Þá segir enn í bókun þessari, að af hálfu varnaraðilja hafi því verið lýst yfir, að falli dómur í máli þessu gagnáfrýjanda í vil, muni ríkissjóður greiða þá kröfu.

Með 1. gr. laga nr. 42/1957 var stofnuð Húsnæðismálastofnun ríkisins, er heyra skyldi undir félagsmálaráðuneyti. Forstaða hennar var samkvæmt 3. mgr. sömu greinar falin svonefndri húsnæðismálastjórn, sem skipuð var 4 mönnum kosnum af sameinuðu Alþingi og einum skipuðum af félagsmálaráðherra samkvæmt tilnefningu Landsbanka Íslands. Þá var og með 1. mgr. 3. gr. laga þessara stofnaður byggingarsjóður ríkisins og mælt svo fyrir, að stjórn hans skyldi vera í höndum húsnæðismálastjórnar. Í 4. gr. laganna var kveðið á um, hvert skyldi vera stofnfé sjóðsins svo og lagðir til hans tilteknir árlegir tekjustofnar. Í 1. mgr. 9. gr. var lögmælt stofnun sérstakrar innlánsdeildar við sjóðinn. Var henni ætlað það hlutverk að taka við innlánum til varðveislu og ávöxtunar. Annars vegar var þar um að ræða frjáls innlán, sbr. 2. mgr. 9. gr. og 4. mgr. 10. gr., og hins vegar lögskipuð innlán samkvæmt 1. mgr. 10. gr. laganna eða svonefndan skyldusparnað. Var öllum einstaklingum á aldrinum 16—25 ára, með þeim undantekningum, sem greinir í 11. gr., gert að skyldu að leggja til hliðar hluta af launum sínum eða sambærilegum atvinnutekjum í því skyni að mynda sér sjóð í innlánsdeildinni til íbúðabyggingar eða bústofnunar í sveit. Þó var sú undantekning gerð, að skyldusparnað þeirra, sem búsettir voru í sveit, bar að ávaxta

í veðdeild Búnaðarbanka Íslands, en ekki í innlánsdeild byggingarsjóðs.

Lög nr. 42/1957 giltu með nokkrum síðari breytingum, uns lög nr. 19/1965 um Húsnæðismálastofnun ríkisins leystu þau af hólmi. Í hinum nýju lögum héldust óbreytt ákvæði eldri laga um, að húsnæðismálastjórn veitti Húsnæðismálastofnun ríkisins forstöðu og færi með stjórn byggingarsjóðs ríkisins svo og um, að skyldusparnað þeirra, er byggju í kaupstöðum og kauptúnum, bæri að ávaxta í innlánsdeild byggingarsjóðs ríkisins, sbr. 1. mgr. 1. gr., 1. mgr. 4. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 19/1965. Nokkrar breytingar voru gerðar á lögum nr. 19/1965 með lögum nr. 21/1968, en engar þeirra vörðuðu þau ákvæði laganna, sem nú voru greind.

Enn voru sett ný lög um Húsnæðismálastofnun ríkisins sem lög nr. 30/1970. Voru þau í gildi, er mál þetta var höfðað. Einnig samkvæmt þeim hélst óbreytt sú skipan, að húsnæðismálastjórn færi með forstöðu Húsnæðismálastofnunar ríkisins og heyrði undir félagsmálaráðuneyti. Samkvæmt þeim lögum voru stjórnarmenn alls 8, þar af 7 þingkjörnir. Eigi var sérstaklega tekið fram í 1. mgr. 4. gr. laganna, svo sem verið hafði í lögum nr. 19/1965 og eldri lögum, að húsnæðismálastjórn fari með stjórn byggingarsjóðs ríkisins, þar með talinnar innlánsdeildar. Af öðrum ákvæðum laganna er þó ljóst, að á þeirri skipan var engin efnisbreyting gerð með hinum nýju lögum.

Með lögum nr. 51/1980 um Húsnæðisstofnun ríkisins voru þeirri stofnun falin þau verkefni, sem Húsnæðismálastofnun ríkisins hafði áður haft. Samkvæmt 1. mgr. 2. gr. og 4. gr. laga þessara, er Húsnæðisstofnun ríkisins sjálfstæð ríkisstofnun, sem lýtur sérstakri stjórn, húsnæðismálastjórn, og heyrir undir félagsmálaráðuneyti. Er stjórnin skipuð 9 mönnum, 7 þingkjörnum, en 2 skipuðum af félagsmálaráðherra eftir tilnefningu Alþýðusambands Íslands. Fer stofnun þessi nú með málefni byggingarsjóðs ríkisins, sbr. 2. mgr. 3. gr. laganna.

Svo sem nú hefur verið rakið, hefur stjórn byggingar-

sjóðs ríkisins frá öndverðu verið falin sérstakri stjórn, að mestu leyti þingkjörinni, sem stjórnarfarslega heyrir undir félagsmálaráðherra. Sú stjórn, húsnæðismálastjórn, er sá aðili, sem til þess er bær að lögum að vera í fyrirsvari fyrir byggingarsjóð í hvers konar lögskiptum og í dómsmáli sem þessu, er gagnáfrýjandi krefur um vangoldna innstæðu sína í sjóðnum. Verður ekki á það fallist, að það eigi einhverju að breyta í því efni, að byggingarsjóður ríkisins sé stofnun á B-hluta fjárlaga, sem ekki standi „undir kostnaði af starfsemi sinni með sölu á vöru eða þjónustu". Með því virðist aðaláfrýjandi eiga við, að fjármálaráðherra vegna ríkissjóðs skuli standa að sérhverju dómsmáli, ef í hlut á ríkisstofnun, sem framlags nýtur úr ríkissjóði. Á þetta verður þó ekki fallist. Eigi verður heldur talið, að reikningsleg sundurliðun á fjárlögum geti leitt til þess, að raskað verði þeirri verkaskiptingu á sviði stjórnsýslu, sem lög mæla gagngert fyrir um.

Ekki er í lögum ákvæði um, að þeir, sem fjárkröfur eiga á byggingarsjóð ríkisins, geti krafist þess að fá þær greiddar beint úr ríkissjóði. Ákvæði 3. mgr. 13. gr. laga nr. 30/1970, sbr. nú 2. mgr. 76. gr. laga nr. 51/1980, um, að kostnað við sparimerki, sparimerkjabækur og framkvæmd skyldusparnaðar beri að greiða úr ríkissjóði, skipta engu máli í því tilliti.

Ekki hefur verið bent á sérstaka lagaheimild fyrir fjármálaráðherra til að greiða beint úr ríkissjóði vexti og verðbætur af fé, sem ávaxtað er í innlánsdeild byggingarsjóðs sem skyldusparnaðarfé. Af málsreifun aðilja kemur fram, að mál þetta er lagt fyrir dómstóla ekki aðeins til þess að afla gagnáfrýjanda dóms fyrir kröfu sinni, heldur eigi síður til þess, að skýrt fordæmi fáist til eftirbreytni fyrir innlánsdeild byggingarsjóðs í lögskiptum sínum við aðra eigendur skyldusparnaðarfjár.

Þegar framangreint er virt, þykir málflutningsyfirlýsing umboðsmanns aðaláfrýjanda fyrir héraðsdómi, sú er áður var greind, ekki ein sér leiða til þess, að dæma skuli að efni til um fjárkröfu gagnáfrýjanda á hendur innlánsdeild

byggingarsjóðs í máli þessu, sem hann hefur búið á hendur fjármálaráðherra vegna ríkissjóðs. Samkvæmt þessu og með skírskotun til þess, sem áður var rakið um hina lögmæltu skipan á stjórn málefna byggingarsjóðs ríkisins, þykir verða að ómerkja hinn áfrýjaða dóm og málsmeðferð og vísa málinu sjálfkrafa frá héraðsdómi, en eftir atvikum öllum er rétt, að málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti falli niður.

Allur gjafsóknarkostnaður gagnáfrýjanda fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin laun skipaðs talsmanns hans, 5.000.00 krónur.

Rétt er, að ákvæði hins áfrýjaða dóms um gjafsóknarkostnað og gjafsóknarlaun séu óröskuð.

Dómsorð:

Hinn áfrýjaði dómur og málsmeðferð eiga að vera ómerk, og er málinu vísað frá héraðsdómi.

Ákvæði héraðsdóms um gjafsóknarkostnað og gjafsóknarlaun skulu vera óröskuð.

Málskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

Gjafsóknarkostnaður gagnáfrýjanda fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin laun skipaðs talsmanns hans, Othars Arnar Petersen héraðsdómslögmanns, 5.000.00 krónur.

Sératkvæði

hæstaréttardómaranna Benedikts Sigurjónssonar og Þórs Vilhjálmssonar.

Í 1. gr. laga nr. 42/1957 um húsnæðismálastofnun, byggingasjóð ríkisins, sparnað til íbúðabygginga, breyting á I. kafla laga nr. 36/1952 o. fl. segir, að setja skuli á stofn Húsnæðismálastofnun ríkisins, sem heyra skuli undir félagsmálaráðuneytið. Verkefni Húsnæðismálastofnunar ríkisins átti eftir lagagrein þessari meðal annars að vera að hafa á hendi stjórn byggingarsjóðs ríkisins. Húsnæðismálastjórn

skyldi veita húsnæðismálastofnuninni forstöðu. Í stjórninni skyldu vera 5 menn, þar af 4 kosnir af Alþingi. Í 9. gr. laganna sagði, að sérstök innlánsdeild skyldi starfa á vegum byggingarsjóðs ríkisins, og í 10. gr., að í þeirri deild skyldi ávaxta skyldusparnaðarfé ungmenna, sem búsett væru í kaupstöðum og kauptúnum.

Með 1. gr. laga nr. 18/1964 var gerð breyting á 10. gr. laga nr. 42/1957, en skyldusparnaðarfé skyldi þó ávaxta með sama hætti og áður.

Lög nr. 42/1957 voru úr gildi numin með lögum nr. 19/1965 um Húsnæðismálastofnun ríkisins. Efnisbreytingar, sem hér skipta máli, voru þó eigi gerðar með lögum þessum.

Lög nr. 19/1965 voru felld úr gildi með lögum nr. 30/1970 um Húsnæðismálastofnun ríkisins. Eftir þeim skyldi húsnæðismálastjórn skipuð 8 mönnum og Alþingi kjósa 7 þeirra. Að öðru leyti voru eigi gerðar efnisbreytingar á eldri reglum, þeim er hér skipta máli.

Þau ákvæði laga nr. 30/1970, sem hér geta skipt máli, voru felld úr gildi með lögum nr. 51/1980 um Húsnæðisstofnun ríkisins. Í 2. gr. laganna segir, að Húsnæðisstofnun ríkisins sé sjálfstæð ríkisstofnun, sem lúti sérstakri stjórn, heyri undir félagsmálaráðuneytið og fari með stjórn hins opinbera veðlánakerfis til húsnæðismála. Í 3. gr. laganna segir m. a., að „deild fyrir almenn íbúðaveðlán" fari með málefni byggingarsjóðs ríkisins. Í 4. gr. segir m. a., að stjórn Húsnæðisstofnunar ríkisins, húsnæðismálastjórn, skipi 9 menn og skuli 7 þeirra kosnir af Alþingi. Í VII. kafla laganna eru ákvæði um skyldusparnað ungs fólks.

Í máli þessu krefur gagnáfrýjandi fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs um vangreiddar verðbætur og vexti vegna skyldusparnaðar. Í héraðsdómsstefnu kemur fram, að hér er um dæmimál að ræða, valið í samráði við félagsmálaráðuneytið. Hefur málið verið rekið í samráði við það ráðuneyti og húsnæðismálastjórn. Að gefnu tilefni frá lögmanni gagnáfrýjanda var gerð bókun á bæjarþingi Reykjavíkur 18. október 1977 um aðild málsins. Var þetta bókað eftir lögmanni fjármálaráðherra:

„1. Í 13. gr. laga nr. 30/1970 kemur fram, að allur kostnaður við sparimerki, sparimerkjabækur og framkvæmd skyldusparnaðar greiðist úr ríkissjóði. Af hálfu varnaraðila hefur því verið lýst yfir, að falli dómur í máli þessu stefnanda í vil, muni ríkissjóður greiða þá kröfu.

2. Þær dómvenjur hafa myndast í samræmi við almennar skoðanir, að einungis þær B-hluta ríkisstofnanir, sem standa sjálfar undir kostnaði af starfsemi sinni með sölu á vöru eða þjónustu af einhverju tagi og eru þannig ekki háðar framlögum á fjárlögum, njóti slíks sjálfstæðis innan ríkiskerfisins, að þær geti verið sjálfstæðir aðilar dómsmála. Því fer fjarri, að þessu skilyrði sé fullnægt um byggingarsjóð ríkisins, og af þeim sökum er fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs réttur aðili þessa dómsmáls“.

Samkvæmt þessu hefur fjármálaráðherra skuldbundið ríkissjóð til að greiða skuld samkvæmt dómi í máli þessu, ef til kæmi, og skiptir ekki máli eftir réttarfarsreglum, þótt skuldbindingin sé tengd ákveðnum skýringum. Skuldbindingu þessa verður að telja gilda gagnvart gagnáfrýjanda, og verða úrslit málsins eigi látin á því velta, hvort fjármálaráðherra hafi haft beina fjárlagaheimild til skuldbindingarinnar.

Við teljum því, að fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs sé réttur aðili máls þessa og dæma beri það að efni til. Þar sem meiri hluti dómenda hefur komist að þeirri niðurstöðu, að vísa beri málinu frá héraðsdómi, munum við ekki fjalla um efnisþætti þess.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 9. febrúar 1978.

Mál þetta, sem tekið var til dóms í dag, hefur Gunnar H. Baldursson, Miðvangi 4, Hafnarfirði, höfðað fyrir bæjarþingi Reykjavíkur með stefnu, útgefinni 30. nóvember 1976, á hendur fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs. Eru endanlegar dómkröfur stefnanda þær, að stefndi verði dæmdur til að greiða honum kr. 64.116.11 með 4% ársvöxtum frá 15. nóvember 1976 til greiðsludags auk málskostnaðar að skaðlausu, eins og málið væri ekki gjafsóknarmál. Með leyfisbréfi dómsmálaráðuneytisins, dags. 2. desember 1976, var stefnanda veitt gjafsókn í málinu.

Af hálfu stefnda eru þær dómkröfur gerðar aðallega, að hann verði sýknaður af kröfum stefnanda og verði stefnandi þá dæmdur til að greiða stefnda málskostnað að mati dómsins, en til vara, að stefnufjárhæðin verði lækkuð verulega og málskostnaður verði þá látinn falla niður.

Málavextir eru þessir:

Með lögum nr. 42/1957 um húsnæðismálastofnun, byggingarsjóð ríkisins o. fl. var mælt fyrir um stofnun Húsnæðismálastofnunar ríkisins, er húsnæðismálastjórn veitti forstöðu, og skyldi hún heyra undir félagsmálaráðuneytið. Var stofnuninni ætlað að hafa á hendi stjórn byggingarsjóðs ríkisins, yfirumsjón með lánsfjáröflun og lánveitingum til íbúðabygginga. Í lögunum var einnig mælt fyrir um stofnun byggingarsjóðs ríkisins og veðlán til íbúðabygginga. Til að stofna veðlánakerfi, sem starfaði undir stjórn húsnæðismálastjórnar og veðdeildar Landsbanka Íslands, var veðdeildinni veitt heimild til að gefa út bankavaxtabréf að fjárhæð allt að kr. 100.000.000.00 árlega næstu 10 árin. Skyldu bréfin vera í tveimur flokkum, A-flokki, með föstum vöxtum og afborgunum, en hinn hlutinn, B-flokkur, allt að kr. 50.000.000.00 á ári, skyldi vera með vísitölukjörum þannig, að greiðslur afborgana og vaxta væru bundnar vísitölu framfærslukostnaðar. Samkvæmt 6. gr. laganna skyldu lán til íbúðabygginga vera í tvennu lagi, A-lán, sem skyldu vera jafngreiðslulán með 7% ársvöxtum til allt að 25 ára, og B-lán, með 5.5% ársvöxtum og jöfnum afborgunum til allt að 15 ára, en að öðru leyti með hliðstæðum kjörum og vísitölubundnu veðbréfin. Með ákvæðum 10. gr. laganna var sú skylda lögð á alla einstaklinga á aldrinum 16—25 ára, sbr. þó undanþáguákvæði 11. gr., að leggja til hliðar 6% af launum sínum, greiddum í peningum, eða sambærilegum atvinnutekjum í því skyni að mynda sér sjóð til íbúðabygginga eða bústofnunar í sveit. Skyldi fé, sem þannig safnaðist, ávaxtað í innlánsdeild byggingarsjóðs ríkisins fyrir þá, sem búsettir voru í kaupstöðum eða kauptúnum, en í veðdeild Búnaðarbanka Íslands fyrir þá, sem búsettir voru í sveitum. Skyldi fé það, sem skylt var að spara á þennan hátt, undanþegið tekjuskatti og tekjuútsvari og fé, sem þannig var lagt til hliðar, skatt- og útsvarsfrjálst sem eign og ekki framtalsskylt. Einnig voru vextir af slíku fé undanþegnir framtalsskyldu til tekju- og eignarskatts og skatt- og útsvarsfrjálsir. Þegar sá, sem safnað hafði fé í sjóðinn næði 26 ára aldri eða gengi í hjónaband og stofnaði heimili, skyldi hann eiga þess kost að

fá sparifé sitt endurgreitt „að viðbættum þeim vöxtum og uppbót vegna vísitöluhækkunar, sem greidd er af vísitölubundnum verðbréfum á innlánstímanum.“ Þeir, sem safnað höfðu fé í sjóðinn, skyldu að öðru jöfnu sitja fyrir um lán til íbúðabygginga frá húsnæðismálastjórn, er máttu vera allt að 25% hærri en almennt gerðist, þó ekki hærri en 2/3 hlutar af matsverði íbúðar. Var forgangsréttur þessi bundinn því skilyrði, að sparifjársöfnun þeirra, sem stóðu að íbúðarbyggingunni, næmi samanlagt að minnsta kosti kr. 25.000.00. Í reglugerð nr. 184/1957, sem sett var á grundvelli laga nr. 42/1957 og 36/1952, var nánar mælt fyrir um framkvæmd skyldusparnaðarins, en ekki eru þar ákvæði um útreikning vaxta eða verðbóta við endurgreiðslu skyldusparifjár. Með lögum nr. 45/1958 var sú breyting gerð á kjörum bankavaxtabréfa í B-flokki, að þau skyldu vera með vísitölukjörum þannig, að eingöngu greiðslur afborgana væru bundnar vísitölu framfærslukostnaðar. Samkvæmt greinargerð með lögunum stafaði þessi breyting af því, að talið var ómögulegt að framkvæma vísitölubundnar vaxtagreiðslur af slíkum bréfum. Jafnframt var í þessum lögum kveðið á um það, að skyldusparnaður skyldi hefjast við næstu mánaðamót, eftir að hlutaðeigandi yrði 16 ára, og ljúka við næstu mánaðamót, eftir að hann yrði 26 ára.

Í bréfi, sem bankastjórar Landsbanka Íslands rituðu félagsmálaráðuneytinu 10. apríl 1958, lögðu þeir til, að við framkvæmd III. kafla laga nr. 42/1957, 10. gr. og 13. gr. reglugerðar frá 27. nóvember 1957, yrði vísitöluuppbót og vextir af sparifé reiknuð og greidd þannig: „Framfærsluvísitala októbermánaðar reiknist sem grunnvísitala af innstæðum reikningseigenda pr. 1. okt. ár hvert. Sú vísitöluhækkun, sem verður á hverju ári, reiknist eftir á af þeirri innstæðu, sem reikningseigandi á, 1. okt. árið áður.

Dæmi:

Innstæða 1. okt. 1958 kr. 5.000.00 vísitala 191 stig
Innstæða 1. okt. 1959 — 10.000.00 vísitala 200 stig

Fær þá reikningseigandi 9 vísitölustig, eða 4.71% af kr. 5.000.00 1. okt. 1959, sem er vísitöluhækkkun frá 1. okt. 1958 til 1. okt. 1959. Næsta ár, þ. e. 1. október 1960, fær reikningseigandi síðan vísitöluhækkun af 10.000.00 kr. o. s. frv. Vísitalan leggist ekki við höfuðstól fyrr en innstæðan greiðist reikningseiganda. Af innstæðum, sem greiddar eru út á milli gjalddaga, reiknast ekki vísitöluuppbætur fyrir þann tíma, sem er liðinn frá 1. október

þar á undan. Vextir reiknast ekki af vísitöluuppbótinni. 5½% vextir leggjast við höfuðstól án vísitöluuppbótar við hver áramót."

Með bréfi húsnæðismálastjórnar til félagsmálaráðuneytisins, dags. 12. maí 1958, var tilkynnt, að stjórn stofnunarinnar hefði samþykkt tillögurnar. Með bréfi, dags. 13. maí 1958, tilkynnti félagsmálaráðuneytið Landsbanka Íslands, að það hefði fallist á tillögurnar. Með lögum nr. 18/1964 var ákvæðum laga nr. 42/1957 breytt á þann veg, að skyldusparnaður skyldi nú nema 15% af launum greiddum í peningum eða sambærilegum atvinnutekjum, og forgangsréttur skyldusparenda til hærri lána var nú bundinn við, að sparifjársöfnun næmi kr. 50.000.00. — Með lögum nr. 19/1965 um Húsnæðismálastofnun ríkisins voru lög nr. 42/1957 með áorðnum breytingum felld úr gildi. Samkvæmt ákvæðum laga þessara skyldi verkefni stofnunarinnar vera að beita sér fyrir umbótum í byggingarmálum, hafa á hendi stjórn byggingarsjóðs ríkisins og yfirumsjón með lánsfjáröflun og lánveitingum til íbúðabygginga í landinu. Samkvæmt 5. gr. skyldi sem fyrr starfrækja veðlánakerfi undir stjórn húsnæðismálastjórnar og veðdeildar Landsbanka Íslands, og skyldu lánveitingar innan þess vera í samræmi við hinar almennu útlánareglur húsnæðismálastjórnar. Í þessu skyni var veðdeild Landsbanka Íslands veitt heimild til að gefa út skuldabréf (bankavaxtabréf), sem máttu nema allt að kr. 400.000.000.00 árlega. Skyldu vaxtabréf þessi vera með föstum vöxtum og afborgunum, en með vísitölukjörum þannig, að greiðslur afborgana og vaxta væru bundnar kaupgreiðsluvísitölu, sbr. lög nr. 63/1964. Samkvæmt C-lið 7. gr. skyldu lán, sem húsnæðismálastjórn veitti, vera afborgunarlaus fyrsta árið, en greiðast síðan á 25 árum með 4% ársvöxtum og jöfnum ársgreiðslum vaxta og afborgana (annuitetslán). Hver ársgreiðsla, afborgun og vextir og kostnaður, skyldi hækkuð eða lækkuð, eftir því sem við ætti, samkvæmt kaupgreiðsluvísitölu, sbr. lög nr. 63/1964. Í 10. gr. laganna er kveðið á um skyldusparnað, og eru ákvæði hennar óbreytt frá ákvæðum 10. gr. laga nr. 42/1957, sbr. lög nr. 18/1964, að öðru leyti en því, að skyldusparendum var nú áskilinn fortakslaus réttur til 25% hærri lána umfram aðra, þó eigi yfir 3/4 hluta af matsverði viðkomandi íbúðar og að því tilskyldu, að sparifjársöfnun þeirra, sem stóðu að byggingu hlutaðeigandi íbúðar, næmi samanlagt að minnsta kosti kr. 100.000.00. — Með lögum nr. 21/1968 var gerð breyting á ákvæðum 5. gr. laga

nr. 19/1965 að því er varðaði verðbætur skuldabréfa (banka-vaxtabréfa) þeirra, sem heimilað var að gefa út til öflunar fjár til byggingarsjóðs ríkisins. Skuldabréfin skyldu sem fyrr vera með föstum vaxtafæti og endurgreiðast með jöfnum ársgreiðslum vaxta og afborgana (annuitet). Samkvæmt 6. mgr. hinna nýju ákvæða skyldu á ársgreiðslur lána, er byggingarsjóður tók samkvæmt 2. mgr. greinarinnar, greiða hlutfallslega viðbót, sem svaraði helmingi þeirrar hækkunar, er hverju sinni hefði orðið á kaupvísitölu, sbr. 5. mgr. greinarinnar, frá útgáfudegi skuldabréfs til 1. febrúar næsta fyrir hverja ársgreiðslu. Um vísitölu þá, sem beitt skyldi, var svofellt ákvæði í 5. mgr. hinna nýju ákvæða:

„Hagstofa Íslands skal reikna vísitölu, er sýnir breytingar á dagvinnutímakaupi fyrir almenna verkamannavinnu í Reykjavík, samkvæmt nánari ákvörðun hennar. Grunntími þessarar vísitölu skal vera 1. febrúar 1968, og skal hún framvegis reiknuð fjórum sinnum á ári, miðað við fyrsta dag mánaðanna febrúar, maí, ágúst og nóvember. Gildistími hverrar vísitölu í sambandi við útgáfu skuldabréfa samkvæmt 2. málsgr. þessarar gr. og C liðs 7. gr. er 3 mánuðir og reiknast frá 1. degi þess mánaðar, er vísitalan er við miðuð.“ Með 4. gr. laga nr. 61/1968 var gerð hliðstæð breyting á ákvæði C liðar 7. gr. laga nr. 19/1965 um kjör lána, sem húsnæðismálastjórn veitti, þannig, að á vexti af þeim fyrsta árið og af ársgreiðslum af þeim síðar skyldi skuldari greiða hlutfallslega viðbót, er svaraði helmingi þeirrar hækkunar, er hverju sinni hefði orðið á kaupvísitölu, sbr. 5. mgr. 5. gr., frá lántökutíma og til 1. febrúar næst fyrir hverja ársgreiðslu. Með 5. gr. laga nr. 21/1968 var og breytt ákvæði 1. málsl. 3. mgr. 10. gr. laga nr. 19/1965 um endurgreiðslu skyldusparifjár, og var hið nýja ákvæði svohljóðandi:

„Þegar sá, sem sparað hefur fé og lagt í sjóð samkvæmt 1. málsgr., hefur náð 26 ára aldri — eða stofnað til hjúskapar, verði það fyrr — skal hann eiga þess kost að fá endurgreitt sparifé sitt samkvæmt 1. málsgr. með 4% vöxtum frá þeim tíma, er það var inn lagt, og með viðbót samkvæmt kaupvísitölu (sbr. 5. málsgr. 5. gr.)“.

Í stað laga nr. 19/1965 voru sett lög nr. 30/1970 um Húsnæðismálastofnun ríkisins, og eru þau enn í gildi með áorðnum breytingum. Sem fyrr lýtur byggingarsjóður ríkisins stjórn húsnæðismálastjórnar. Eru ákvæði 5. gr. og C liðar 8. gr. hinna nýju laga óbreytt frá ákvæðum 5. gr. og C liðar 7. gr. hinna eldri laga.

Með lögum nr. 72/1972 var svohljóðandi ákvæði bætt við C lið 8. gr.: „Meðaltalsársvextir allt lánstímabilið skulu þó, að meðtalinni þóknun veðdeildar, aldrei vera hærri en 7¾%. Viðbót sú, sem fellur til á afborganir samkvæmt þessum staflið, telst vextir.“ Í 11. gr. laga nr. 30/1970 er kveðið á um skyldusparnað, og er ákvæði 1. mgr. óbreytt frá ákvæði 10. gr. laga nr. 19/1965, en ákvæði 3. mgr. er svohljóðandi:

„Þegar sá, sem sparað hefur fé og lagt í sjóð samkvæmt 1. málsgr., hefur náð 26 ára aldri — eða stofnað til hjúskapar, verði það fyrr, kaupir eða byggir íbúð til eigin þarfa, sbr. e-lið 12. gr. — skal hann eiga þess kost að fá endurgreitt sparifé sitt samkvæmt 1. málsgr. með 4% vöxtum frá þeim tíma, er það var innlagt, og með viðbót samkvæmt kaupvísitölu, sbr. 5. málsgr. 5. gr. Enn fremur skulu þeir sitja fyrir um lán til íbúðabygginga frá húsnæðismálastjórn, og mega þau lán vera allt að 25% hærri en almennt gerist þá, þó eigi yfir 3/4 hluta af matsverði viðkomandi íbúðar. Þessi forgangsréttur til lána er þó bundinn því skilyrði, að sparifjársöfnun þeirra, sem að byggingu hlutaðeigandi íbúðar standa, nemi samanlagt að minnsta kosti 150.000.00 kr.“

Samkvæmt ákvæðum 2. og 4. mgr. 11. gr. er fé það, sem skylt er að spara samkvæmt þessu, undanþegið tekjuskatti og tekjuútsvari sem fyrr og fé það, sem er lagt til hliðar, skatt- og útsvarsfrjálst og ekki framtalsskylt svo og vextir af því fé. Stefnandi, sem er fæddur 4. október 1947, lagði í fyrsta skipti inn á sparimerkjareikning sinn nr. 31403 hjá innlánsdeild byggingarsjóðs ríkisins hinn 12. júní 1964 til að fullnægja ákvæðum laga um skyldusparnað. Samkvæmt ljósriti af spjaldi stefnanda hjá sjóðnum hefur hann lagt inn, tekið út og vextir verið reiknaðir honum sem hér segir:

Dags.		Úttekið	Innlagt	Innstæða
12. júní	1964		1.850.00	1.850.00
8. ágúst	—		1.845.00	3.695.00
19. okt.	—		915.00	4.610.00
31. des.	—		108.30	4.718.30
31. des.	1965		188.72	4.907.02
31. des.	1966		196.28	5.103.30
4. jan.	1967		1.500.00	6.603.30
31. des.	—		264.29	6.867.59
6. sept.	1968		4.261.00	11.128.59

13. nóv.	1968		2.785.00	13.913.59
31. des.	—		346.64	14.260.23
3. ágúst	1969		4.950.00	19.210.23
17. sept.	—		2.165.00	21.375.23
13. okt.	—		2.202.00	23.577.23
31. des.	—		697.57	24.274.80
17. des.	—	9.317.00		14.957.80
17. júlí	1970		1.993.00	16.950.80
20. ágúst	—		1.894.00	18.884.80
1. sept.	—		2.178.00	21.022.80
18. sept.	—		1.233.20	
18. sept.	—		5.504.70	
18. sept.	—	75.139.80		

Þá liggur fyrir svofellt yfirlit veðdeildar Landsbanka Íslands yfir sparimerkjareikning stefnanda eftir 1. september 1970:

1. september 1970.		
Fært af korti	kr.	21.022.80
23. nóv. 1970, innl.	—	2.564.00
Vextir 1970	—	686.20
28. des. 1971, innl.	—	15.804.00
Vextir 1971	—	970.90
18. ágúst 1972, innl.	—	12.012.00
6. sept. 1972, innl.	—	15.342.00
Innstæða þá	kr.	68.401.90

Útborgað 18. sept. 1972:		
Innstæða	kr.	68.401.90
Dagvextir	—	1.233.20
Vísitölubætur	—	5.504.70
Alls útborgað	kr.	75.139.80

Einnig liggur fyrir yfirlit veðdeildar Landsbanka Íslands yfir vísitölubætur reiknaðar af reikningi stefnanda, svohljóðandi:

1. október	1965	kr.	317.40
1. október	1966	—	192.97
1. febrúar	1967	—	275.77
1. febrúar	1968	—	210.64
1. febrúar	1969	—	343.40

1. febrúar	1970	kr. 1.036.70
1. febrúar	1971	— 1.899.60
1. febrúar	1972	— 1.228.20
	Samtals	kr. 5.504.70

Hinn 18. september 1972 fékk stefnandi endurgreitt það, sem lagt hafði verið inn á sparimerkjareikning hans nr. 31403, ásamt vöxtum og verðbótum samkvæmt framangreindum útreikningum, samtals kr. 75.139.80. Stefnandi telur grundvöll útreiknings verðbóta rangan og hefur höfðað mál þetta til heimtu á mismun fjárhæðar þeirrar, sem hann fékk greidda, og fjárhæðar þeirrar, sem hann telur rétta samkvæmt útreikningi sínum.

Krafa stefnanda er byggð á því, að ákvæði um skyldusparnað hafi ekki verið framkvæmd á löglegan hátt. Hafi það valdið því, að hann hafi ekki fengið greidda rétta fjárhæð af skyldusparnaðarreikningi sínum. Jafnframt er krafa stefnanda byggð á því, að skyldusparnaðarreikningi hans nr. 31403 verði ekki lokað, fyrr en hann hafi að fullu fengið greidda rétta fjárhæð skyldusparnaðar síns með vöxtum og verðbótum. — Því er í fyrsta lagi haldið fram, að vextir hafi verið ranglega reiknaðir 4% frá 1. janúar 1965, en þeir hafi átt að vera 5.5% fram til gildistöku laga nr. 19/1965, 10. maí 1965. Þá er því haldið fram, að verðbætur hafi aðeins verið reiknaðar einu sinni á ári og þá af lægstu innstæðu á reikningnum á árinu. Hafi þetta verið gert, þótt vísitölur þær, sem notaðar voru, hafi verið reiknaðar mánaðarlega og síðar ársfjórðungslega. Veiti lög um skyldusparnað enga vísbendingu um, að reikna hafi átt verðbætur með þessum hætti. Þvert á móti sé tekið fram í lögunum frá 1968, að kaupvísitala skuli reiknuð fjórum sinnum á ári, en ekki hafi verið nein ástæða til slíks, ef ekki hefði átt að fara eftir því við útreikning verðbóta. Þá hafi verðbætur verið lagðar á sérstakan reikning, þar sem þær hafi verið geymdar án vaxta og verðtryggingar til útborgunardags. Þessi framkvæmd eigi sér enga stoð í lögum og sé algerlega andstæð viðurkenndum og rökréttum vísitöluútreikningum. Sé þetta aðalatriðið, sem aflaga hafi farið í framkvæmd lagaákvæðanna um skyldusparnað. Er því haldið fram, að í stað þeirrar aðferðar, sem veðdeild Landsbanka Íslands beitti, hafi borið að varðveita fé stefnanda í byggingarsjóði ríkisins þannig, að við innborganir hafi átt að leggja lögmælta vexti og hækka síðan þá fjárhæð, þ. e. höfuðstól að

viðbættum vöxtum, í hlutfalli við hækkanir á vísitölum þeim, sem miða bar við. Síðan hafi átt að bæta þeim verðbótum við höfuðstól og vexti og mynda þannig nýjan höfuðstól, sem síðan bæri vexti og verðbætur á næsta ári. — Þá er því haldið fram, að ekki hafi verið um að ræða lokauppgjör, er stefnandi fékk endurgreitt sparifé sitt 18. september 1972. Vegna grandleysis hans verði að líta á þá endurgreiðslu sem úttekt af reikningnum, en málssókn þessi stefni hins vegar að réttu uppgjöri. Af hálfu stefnanda er því mótmælt, að skattfrelsi skyldusparifjár hafi þýðingu við úrlausn máls þessa, því það fé, sem menn almennt spari, sé skattfrjálst. Stefnandi hefði sjálfur sparað það fé, sem honum var gert skylt að leggja inn á reikning sem skyldusparifé, og hefði ávaxtað það betur en ákvæði um skyldusparifé bjóða upp á. Kröfugerð stefnanda er studd þeim rökum, að lagaákvæði þau, sem framkvæmd skyldusparnaðar hafi verið byggð á frá upphafi, hafi ekki verið eins glögg og æskilegt sé. Í stað þess að gera ákvæðin ótvíræð, þegar þetta kom í ljós, hafi verið farin sú leið, að bankastjórum Landsbanka Íslands hafi verið falið að semja reglur, sem framkvæmd skyldusparnaðar hafi síðan hvílt á. Óviðunandi sé, að stjórnvöldum sé fengið sjálfdæmi um túlkun og framkvæmd óljósra lagaákvæða á þann hátt, sem hér hafi orðið, til stórkostlegs fjárhagslegs ávinnings fyrir opinbera stofnun, en hinum almenna borgara til tjóns að sama skapi. Slík einhliða hentistefna á lagaframkvæmd sé enn fráleitari í þessu tilviki fyrir þá sök, að þeir, sem skaðist, séu bundnir þeirri skyldu að sæta sviptingu forræðis hluta vinnulauna sinna um árabil. Slíkri kvöð, þótt teljast megi góðra gjalda verð út af fyrir sig, hljóti að fylgja sá réttur, að í engu sé hallað á þá, sem kvöðinni eru bundnir. Úr því lögin hafi kveðið á um verðtryggingu skyldusparnaðar, án þess að fyrirvari væri gerður um takmörkun þeirrar verðtryggingar, hafi borið að reikna fullar verðbætur á hverjum tíma eftir gildandi vísitölum og í samræmi við viðteknar reglur og venjur um útreikning slíkra verðbóta. Þá sé þess sérstaklega að gæta, að framkvæmd skyldusparnaðar með innborgunum mismunandi fjárhæða á löngu tímabili, breytilegum vöxtum og vísitölum sé flóknari en svo, að gera megi ráð fyrir, að unglingar og aðrir, sem skyldusparnaður nær til, geti áttað sig til hlítar á því, hvort rétt hafi verið að máli staðið af hálfu þeirra, sem um framkvæmdina hafa séð. Engum eigi þó fremur að mega treysta í því efni en opinberri peningastofnun með sérhæfðu starfsfólki. Með framangreind

atriði í huga verði hvorki með gildum rökum að því fundið, að lengst af hafi lítt borið á gagnrýni af hálfu sparifjáreigenda á framkvæmd skyldusparnaðar, né heldur, að nærri tveir áratugir hafi liðið án aðgerða til að knýja fram leiðréttingu í þessu efni. Það unga fólk, sem hér hafi átt hlut að máli, hafi allan tímann verið í góðri trú. Venjur um lagaframkvæmd, sem byggist á hlutdrægri og rangri lagatúlkun, geti ekki orðið að réttarvenju í réttarríki. Það, sem kunni að hafa verið ólögmætt í upphafi við framkvæmd laganna um skyldusparnað, verði áfram ólögmætt, uns bætt hafi verið úr því. Verði framkvæmd laga um skyldusparnað ekki leiðrétt í samræmi við kröfur stefnanda, verði að líta á skyldusparnað þennan sem skattlagningu á lítinn hóp einstaklinga, en slík skattlagning brjóti í bága við ákvæði stjórnarskrárinnar. Af hálfu stefnanda kemur fram, að þótt fé það, sem safnist með hinum lögboðna skyldusparnaði, sé lagt í byggingarsjóð ríkisins, fari Húsnæðismálastofnun ríkisins, sem sé ríkisstofnun, með stjórn sjóðsins. Samkvæmt 13. gr. laga nr. 30/1970 skuli greiða kostnað við sparimerki, sparimerkjabækur og framkvæmd skyldusparnaðar úr ríkissjóði. Til varnaraðildar í málinu hafi því verið stefnt fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs, sem hafi viðurkennt að vera réttur varnaraðili í málinu. Mál það, sem hér er til úrlausnar, hafi verið valið sem prófmál í samráði við fjármálaráðuneytið til að fá skorið úr atriðum þeim, sem kröfugerð stefnanda beinist að. Því megi ætla, að allir skyldusparendur frá upphafi skyldusparnaðar fái leiðréttingu sinna mála, ef fallist verður á kröfugerð stefnanda. Beri að taka tillit til þessa við ákvörðun málflutningsþóknunar lögmanns stefnanda, en stefnandi hafi fengið gjafsóknarleyfi við rekstur málsins.

Sýknukrafa stefnda er byggð á því, að vaxta- og vísitöluútreikningur á skyldusparifé stefnanda hafi verið framkvæmdur á réttan hátt af húsnæðismálastjórn og veðdeild Landsbanka Íslands, enda hafi verið fylgt ríkjandi og viðurkenndum venjum á þessu sviði. Ákvæði laga um verðtryggingu skyldusparnaðar hafi frá upphafi verið mjög stuttorð um það, hvernig nánari tilhögun vísitöluútreiknings skyldi háttað. Engum samræmdum almennum aðferðum við vísitöluútreikninga hafi heldur verið til að dreifa sem fyrirmynd. Af þessum sökum hafi þótt sjálfsagt og eðlilegt í upphafi að leita álits höfuðbanka landsins um það, hvernig útreikningurinn skyldi framkvæmdur í einstökum atriðum. Sá grundvöllur, sem þarna hafi verið lagður í upphafi, hafi haldist óbreyttur um rúmlega 18 ára skeið að öðru leyti en því,

að á árinu 1965 hafi verið horfið frá því að miða verðtryggingu við framfærsluvísitölu, en kaupgjaldsvísitala og síðar kaupvísitala tekin upp sem viðmiðun þess í stað. Það hafi fyrst verið hin síðari ár, að vaxandi verðbólga hafi leitt til þess, að ákvæði varðandi vísitölu hafi verið tekin inn í samninga manna og ýmis lög. Öll ákvæði gildandi laga um vísitöluviðmiðun séu ófullkomin, og við framkvæmd þeirra þurfi skýring og fylling að koma til að meira eða minna leyti. Þessi ákvæði yfirleitt séu svo ný, að mjög skorti á það, að almennar samræmdar venjur hafi myndast um túlkun þeirra. Það sé miklu frekar, að venjur hafi náð að myndast á einstökum afmörkuðum sviðum, og sé vísitöluútreikningur af skyldusparifé eitt gleggsta dæmið um það. Þannig hafi þær útreikningsaðferðir, sem notaðar voru við endurgreiðslu á skyldusparnaði stefnanda, verið notaðar gagnvart tugþúsundum annarra sparenda á síðustu tveimur áratugum og hafi sú framkvæmd ekki sætt andmælum fyrr en nú. Því verði að telja hafið yfir allan vafa, að föst réttarvenja hafi myndast um framkvæmd þessa ákvæðis, og sé þá bæði á það að líta, hve löng og samfelld og jafnframt gífurlega umfangsmikil þessi framkvæmd hafi verið. Þetta atriði hafi meginþýðingu fyrir niðurstöðu úrlausnarefnis máls þessa. Þá sé á það að líta, að frá árinu 1957 hafi margoft verið gerðar breytingar á ákvæðum laga um skyldusparnað. Er öll þessi síðari lög hafi verið sett, hafi verið fullkunnugt um þær reglur, sem gilt höfðu í framkvæmd um útreikning vísitölubóta á skyldusparifé. Engu að síður sé hvergi í lögum þessum kveðið nánar á um, hversu útreikningi verðbóta skuli hagað, og hvergi sjáist, hvorki af lögum né lögskýringargögnum, að breyta hafi átt ríkjandi útreikningsaðferðum í það horf, sem stefnandi krefst með málssókn þessari. Hefði þó verið fyllsta ástæða til þess, ef löggjafinn vildi breyta alkunnri ríkjandi framkvæmd á þessu sviði. Því verði ekki önnur ályktun dregin af þessu en sú, að tilgangur löggjafans hafi verið að halda óbreyttum meginreglum þeim, sem um vísitöluútreikninginn giltu í framkvæmd. Sú ályktun sé þeim mun eðlilegri, þar sem löggjafinn hafi í öll þessi skipti haft fyrir augum og metið þau heildarkjör, sem eigendur þessara peninga njóta. Auk sjálfrar verðtryggingarinnar njóta þeir afar hagkvæmra kjara, svo sem víðtæks skattfrelsis sparifjárins og forgangsréttar til hagkvæmra lána, sem einungis eru verðtryggð að hluta, þótt sparifé viðkomandi njóti fullrar verðtryggingar hjá sama aðilja. Er því haldið fram, að af því, sem að framan hefur verið rakið, sé fullljóst, að

bæði löng og órofin venja og óbein staðfesting löggjafans á framkvæmd þessa útreiknings leiði eindregið til þeirrar niðurstöðu, að sjónarmið stefnanda eigi ekki við rök að styðjast. Þar við bætist, að ríkjandi framkvæmd við útreikning verðbótanna brjóti á engan hátt í bága við orðalag þeirra laga, er um þetta atriði hafa gilt. Heldur sé hún þvert á móti langeðlilegasta túlkunin á þessum ákvæðum. Framangreindar ástæður, hvort heldur ein sér eða allar í senn, geti því ekki leitt til annarrar niðurstöðu en þeirrar, að sýkna beri stefnda af kröfum stefnanda. — Af hálfu stefnda er því mótmælt, að við útreikning vísitöluuppbóta af skyldusparifé eigi að miða við hæstu fjárhæð, sem inni stendur á vísitölutímabilinu. Augljóst sé, að slík aðferð leiði til afar ósanngjarnrar niðurstöðu. Sú aðferð hafi í för með sér, að fjárhæð, sem einungis stendur inni lítinn hluta tiltekins vísitölutímabils, hækki í hlutfalli við vísitöluhækkun alls tímabilsins, en slík niðurstaða sé fráleit. Sama gildi að sjálfsögðu jafnframt, þótt útreikningstímabil yrðu talin skemmri en eitt ár. Í þessu sambandi sé rétt að hafa í huga, að sparanda sé kleift að leysa út sparifé sitt, jafnvel daginn eftir að útreikningur vísitölubóta hefur farið fram. Einsýnt sé, að það sé einungis sú fjárhæð, sem inni hafi staðið á reikningnum við upphaf vísitölutímabilsins, sem rýrnað hafi að raungildi í hlutfalli við vísitöluhækkunina. Það sé því einungis rýrnun þeirrar fjárhæðar, sem bæta beri með vísitöluhækkun tímabilsins. Megi benda á margar hliðstæður í sambandi við útreikning vaxta, svo sem vexti af ýmsum bankareikningum. Sé af þessu augljóst, að aðferð stefnanda eigi ekki við rök að styðjast. Varðandi það atriði, að vísitölubætur skuli reiknaðar út oftar en gert er, er því haldið fram af hálfu stefnda, að skv. ákvæðum 3. mgr. 10. gr. laga nr. 42/1957 hafi verið gert ráð fyrir, að vísitöluhækkun skyldusparnaðar skyldi miðast við þá vísitöluhækkun, sem greidd var af vísitölubundnum verðbréfum á innlánstímanum. Þau verðbréf, sem hér hafi verið átt við, hafi verið svonefnd bankavaxtabréf, sbr. 2. mgr. 4. gr. laga nr. 42/1957. Á þessum bréfum hafi verið reiknuð vísitala einu sinni á ári miðað við 1. október ár hvert, en gjalddagi hafi verið 1. nóvember. Hafi réttmæti þessarar framkvæmdar ekki verið vefengt. Í samræmi við þetta hafi vísitala af skyldusparifé verið reiknuð einu sinni á ári miðað við 1. október ár hvert. Vísitala sú, sem útreikningur bankavaxtabréfa og skyldusparifjár var miðuð við, hafi verið framfærsluvísitala, en sjálf vísitalan hafi á þeim tíma verið reiknuð út 12 sinnum á ári. Með

lögum nr. 19/1965 hafi breyting orðið á vísitöluákvæðum, sem hér skipta máli. Samkvæmt 3. mgr. 10. gr. þeirra laga skyldi vísitöluútreikningur á skyldusparifé enn sem fyrr miðaður við útreikning verðhækkana af vísitölubundnum verðbréfum á innlánstímanum. Þessi verðbréf, bankavaxtabréf, hafi skv. 2. mgr. 5. gr. laga nr. 19/1965 nú verið verðbætt skv. kaupgreiðsluvísitölu í stað framfærsluvísitölu. Um þá vísitölu hafi á þessum tíma gilt lög nr. 63/1964, en samkvæmt þeim skyldi reikna vísitöluna fjórum sinnum á ári. Engu að síður hafi vísitöluútreikningur á bankavaxtabréfunum eftir sem áður verið framkvæmdur einu sinni á ári miðað við gjalddaga þeirrar afborgunar, er gjaldféll á árinu. Sú aðferð sé óumdeilanlega rétt, enda þótt til viðmiðunar hafi alltaf verið notuð vísitala, sem oftar var reiknuð. Í samræmi við þetta hafi vísitöluuppbót á skyldusparnaðarfé einnig verið reiknuð einu sinni á ári. Með lögum nr. 21/1968 hafi ákvæði um kaupvísitölu að vísu verið tekin inn í 5. mgr. 5. gr. laganna um húsnæðismálastofnun, þar á meðal um fjóra útreikningsdaga vísitölunnar á ári. Í þriðju málsgrein 10. gr. laganna, sem fjalli um endurgreiðslu skyldusparifjárins, sé vitnað til áðurnefndrar 5. mgr. 5. gr. um vísitöluverðbæturnar. Í fljótu bragði gæti virst, að með þessu hafi tilgangur löggjafans verið að gera grundvallarbreytingu á þeirri útreikningsaðferð, sem til þessa hafi gilt. Við nánari athugun megi þó fullljóst vera, að svo hafi alls ekki verið. Við útreikning sjálfrar vísitölunnar séu hér ekki gerðar neinar breytingar frá eldri lögum að því er varðar fjölda útreikningsdaga. Í 6. mgr. 5. gr. sé beinlínis tekið fram, að vísitölubætur komi á ársgreiðslur bankavaxtabréfanna, þ. e. að óbreytt skyldi vera sú aðferð, sem beitt hafði verið frá upphafi við útreikning vísitölubóta á afborganir þeirra einu sinni á ári. Við túlkun laganna hafi þetta meginþýðingu. Af lögskýringargögnum verði sú ályktun alls ekki dregin, að með þessum lögum hafi verið ætlunin að rjúfa þau tengsl, sem frá upphafi hafi verið milli verðbótareiknings á bankavaxtabréfunum og skyldusparnaðinum. Þvert á móti sé augljóst, að breytingin sé ekki efnisleg, heldur einungis formleg eða nánast lagatæknileg. Í stað þess að vísa til annarra laga um útreikning kaupvísitölu séu ákvæðin um hana tekin upp í lögin um húsnæðismálastofnun, án þess að séð verði, að það feli í sér hina minnstu efnisbreytingu. Ákvæði núgildandi laga nr. 30/1970 séu hliðstæð tilvitnuðum ákvæðum laga nr. 21/1968 að þessu leyti. Af framansögðu sé ljóst, að staðhæfingar stefnanda þess efnis, að útreikningur vísitöluhækkunar

skyldusparifjár skuli gerður fjórum sinnum á ári, eigi ekki við rök að styðjast. Þá er af hálfu stefnda mótmælt þeim skilningi stefnanda, að reikna beri vísitöluuppbót ofan í höfuðstól að viðbættum vöxtum og þegar fenginni vísitöluuppbót, þannig að vísitöluuppbót reiknist af vísitöluuppbót. Verði ekki ráðið af lögum eða lögskýringargögnum, að þessi skilningur eigi við nokkur rök að styðjast. Því er haldið fram, að fullyrðingar stefnanda um, að útreikningar þeir, sem beitt hefur verið varðandi verðtryggingu skyldusparifjár, stríði gegn rökréttum og venjuhelguðum útreikningsaðferðum, fái ekki staðist. Til muni vera fjöldinn allur af útreikningsaðferðum til að finna út verðbreytingar miðað við ýmsar vísitölur. Í þessu sambandi sé á það að líta, að er skyldusparnaður var fyrst leiddur í lög og útreikningsreglur ákveðnar, hafi engum fyrirmyndum verið til að dreifa öðrum en frjálsum sparnaði skólabarna. Um þau lán hafi nokkru áður verið settar sams konar reglur varðandi þennan þátt verðtryggingarinnar og þær, sem síðar voru ákveðnar um skyldusparnað og hafa tíðkast óslitið síðan. Þótt settar hafi verið reglur mörgum árum síðar um verðtryggingu á allt öðru sviði, það er spariskírteini ríkissjóðs, þar sem útreikningsreglur voru að ýmsu leyti ákveðnar á annan veg, hafi það ekki nein áhrif á útreikningsreglur á neinum öðrum sviðum, þar sem aðrar reglur hafi verið settar. Varðandi þann þátt kröfugerðar stefnanda, að reikna hefði átt 5½% vexti í stað 4% vaxta á tímabilinu frá 1. janúar 1965 til 10. maí 1965, er því haldið fram af hálfu stefnda, að með lögum nr. 19/1965 hafi vextir af útlánum byggingarsjóðs verið lækkaðir frá 1. janúar 1965 úr 5½% í 4%. Hafi lögunum verið beitt afturvirkt í nokkra mánuði húsbyggjendum til hagsbóta. Í samræmi við það hafi aðeins verið greiddir 4% vextir af bankavaxtabréfum, sbr. 5. gr. laganna. Sökum tengsla vaxtakjara af skyldusparifé og vaxtakjara bankavaxtabréfanna hafi vaxtalækkun af skyldusparifé verið miðuð við sama tímamark. Hafi húsnæðismálastjórn verið heimilt að breyta vaxtakjörunum skv. ákvæði F liðar 6. gr. laga nr. 42/1957. Af hálfu stefnda er á það bent í þessu sambandi, að hvorki stefnandi né nokkur annar, sem í hlut átti, hafi hreyft athugasemdum út af því, að þeir hafi fengið greidda of lága vexti á þessu tímabili. — Þá er því mótmælt af hálfu stefnda, að stefnandii eigi rétt á verðbótum af vangreiddum verðbótum frá þeim degi, er reikningi hans var lokað 18. september 1972. Málssókn stefnanda sé á því byggð, að um vanskil hafi verið að ræða, er reikningi hans var lokað

þann dag, og ef eitthvað vanti á full skil, eigi venjulegar reglur um vanskil að gilda. Umræddan dag hafi reikningi stefnanda verið lokað í eitt skipti fyrir öll. Það skjóti því skökku við, þegar stefnandi haldi því fram, að vangreiddir vextir og verðbætur hafi eftir þennan dag lagst inn á einhvern ímyndaðan reikning með þeirri ávöxtun, sem stefnandi heldur fram. Auk þess sé á það að líta, að heimild til skyldusparnaðar eftir 26 ára aldur hafi verið felld úr lögum. Því sé ljóst, að þessar hugmyndir stefnanda fái ekki staðist. Ákvæði laga nr. 30/1970 um greiðslu vísitöluuppbótar og 4% ársvexti af sparifé, sbr. samsvarandi ákvæði eldri laga, eigi aðeins við, meðan höfuðstóll sparifjár stendur inni lögum samkvæmt. Ekki sé nein heimild til að láta ákvæði þessi ná til vaxta og vísitölugreiðslna, sem vanskil kunni að vera talin á. Eftir að höfuðstóll hafi verið tekinn úr reikningnum, eigi almennar reglur um greiðslu vaxta við. Með hliðsjón af dómvenju virðist nærtækast að líta svo á, að almennir sparisjóðsinnlánsvextir komi þar til, en augljóslega ekki dráttarvextir skv. auglýsingum Seðlabankans. — Verði sýknukrafa stefnda ekki tekin til greina og dómurinn fallist á með stefnanda, að eitthvert framangreindra atriða kröfugerðar hans hafi við rök að styðjast, beri engu að síður að taka röksemdir stefnda um önnur atriði til greina og lækka fjárkröfu stefnanda samkvæmt því. Er því einnig haldið fram, að frá þeirri fjárhæð, sem vanreiknuð kunni að hafa verið, beri að draga fjárhæð samsvarandi þeim vísitölubótum, sem reiknaðar voru ofan á vexti af höfuðstól stefnanda. Er því haldið fram í þessu sambandi, að verði ekki á það fallist, að núverandi útreikningsaðferðir séu venjuhelgaðar, þá sé skylda til að reikna vísitölu ofan á vexti heldur ekki fyrir hendi. Í lögum sé ekkert, sem gefi til kynna, að skylt sé að reikna vísitölubætur ofan á vexti, en þrátt fyrir það hafi framkvæmd verið hagað þannig til augljóss og stórkostlegs hagræðis fyrir skyldusparendur.

Að lokum er því haldið fram af hálfu stefnda, að sanngirni og eðli máls mæli gegn því, að skyldusparnaður ungmenna njóti verðbótakjara til jafns við þau innlán, sem hagstæðust eru lánveitanda, en þar sé einkum um að ræða spariskírteini ríkissjóðs, sem stefnandi hafi í huga til samanburðar í málatilbúnaði sínum. Spariskírteini ríkissjóðs feli í sér fastan lánssamning, þar sem lánsfjárhæð liggi fyrir strax í upphafi og gjalddagi sé ákveðinn langt fram í tímann. Þar sé því um raunverulegt ráðstöfunarfé lántakanda að ræða allan lánstímann. Í hinu tilvikinu sé nán-

ast um hlaupandi viðskipti að ræða, þar sem lánsfjárhæðir falli til smám saman allan tímann og gjalddagi sé algerlega óviss. Lánstími sé í raun mjög stuttur í mörgum tilvikum, svo sem er skólafólk innleysir sparifé sitt. Skyldusparifé sé því ekki nema að hluta raunverulegt ráðstöfunarfé lántakanda. Á þessu tvennu sé því augljóslega reginmunur. Þrátt fyrir þetta sé skyldusparifé vísitölutryggt miðað við kaupvísitölu, sem sé hagstæðasta vísitöluviðmiðun fyrir lánveitanda, sem völ sé á. Spariskírteini ríkissjóðs séu hins vegar verðtryggð miðað við byggingarvísitölu. Þá er bent á af hálfu stefnda, að langflestir þeirra, sem fá útborgað skyldusparifé sitt, séu milli tvítugs og þrítugs aldurs. Tala þeirra, sem þannig hafi fengið sparifé sitt endurgreitt, skipti nú tugum þúsunda, en nú muni vera opnir um 27000 sparimerkjareikningar. Það fái ekki staðist, að öllu þessu fólki hafi fyrir æsku sakir verið ókleift að kynna sér lánskjör.

Í málinu er fram komin svohljóðandi umsögn veðdeildar Landsbanka Íslands:

„Leitað hefur verið til veðdeildar Landsbanka Íslands um eftirfarandi upplýsingar varðandi ákveðna þætti í framkvæmd skyldusparnaðar vegna bæjarþingsmálsins Gunnar H. Baldursson gegn fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs.

1. Hvernig vextir og vísitölubætur hafi verið reiknaðar af innstæðufé.

2. Hvernig vextir og vísitölubætur hafi verið reiknaðar af verðbréfum á vegum byggingarsjóðs ríkisins.

3. Hvort eigendum innstæðufjár hafi verið kynntar reglur við útreikning vaxta og vísitöluuppbótar og hver heimildargögn innstæðueigendur hafi um innstæðu sína á hverjum tíma.

I.

Skyldusparnaður ungmenna var fyrst leiddur í lög með lögum nr. 42 frá 1957. Samkv. 10. gr. laganna skyldi við endurgreiðslu skyldusparifjár greiða sömu vexti og sömu vísitöluuppbót og greidd væri af vísitölubundnum verðbréfum á innlánstímanum.

Þar sem ekki var nánar tilgreint í lögunum, hvernig háttað skyldi framkvæmd vísitölutryggingar skyldusparifjár, var talið eðlilegt og í samræmi við ákvæði 5. gr. laganna að leita til Seðlabanka Íslands og ráðuneytis varðandi framkvæmdina.

Með bréfi, dags. 10. apríl 1958, lagði Seðlabankinn fram við

félagsmálaráðuneytið ákveðnar tillögur um útreikning vísitöluuppbótar og vaxta. Þessar tillögur voru síðan samþykktar í ráðuneytinu, eftir að húsnæðismálastjórn hafði samþykkt þær fyrir sitt leyti.

Í tillögum Seðlabankans var lagt til, að framfærsluvísitala októbermánaðar yrði reiknuð sem grunnvísitala af innstæðum reikningseigenda pr. 1. okt. ár hvert. Sú vísitöluhækkun, sem yrði á hverju ári, skyldi reiknast eftir á, af þeirri innstæðu, sem reikningseigandi átti 1. okt. árið áður. Vísitalan lagðist ekki við höfuðstól, fyrr en innstæðan væri greidd reikningseiganda. Af innstæðum, sem greiddar væru út á milli gjalddaga, reiknuðust ekki vísitölubætur fyrir þann tíma, sem liðinn væri frá 1. okt. þar á undan. Vextir skyldu ekki reiknast af vísitöluuppbótinni, en 5½% ársvextir leggjast við höfuðstólinn við hver áramót.

Hefur ofangreindum reglum um útreikning vísitöluuppbótar og vaxta verið fylgt frá upphafi með þeim breytingum, að 1965 var farið að miða við svonefnda kaupgreiðsluvísitölu og 1968 kaupvísitölu og viðmiðunardagur 1. febrúar.

Jafnframt lækkuðu vextir í 4% 1964 í samræmi við breytt lánakjör á útlánum Byggingarsjóðs á grundvelli samkomulags ríkisstjórnarinnar og verkalýðshreyfingarinnar um launa- og kjaramál.

Við gildistöku laga nr. 21/1968 var sú breyting gerð á framkvæmd ofangreinds útreiknings, að farið var að greiða sparifjáreigendum hálft vísitöluálag í samræmi við vísitöluálag á verðtryggð útlán Byggingarsjóðs. Síðar var talið, að skýra bæri ákvæði laga nr. 21/1968 svo, að sparifjáreigendum bæri vísitöluálag að fullu, og lagði félagsmálaráðuneytið með bréfi, dags. 12. ágúst 1974, fyrir húsnæðismálastjórn að sjá til þess, að leiðrétting yrði gerð, og voru greiðslur vegna þessa mismunar sendar út í lok árs 1974.

Það skal einnig tekið fram, að með bréfi, dags. 9. jan. 1973, fór Húsnæðismálastofnunin þess á leit við félagsmálaráðuneytið, að það úrskurðaði, hvernig túlka bæri ákvæði 3. mgr. 11. gr. l. nr. 30/1970 og hvaða áhrif 2. og 4. gr. l. 72/1972 hefði á útreikning vísitölubóta. Svar ráðuneytisins barst með bréfi, dags. 29. janúar 1973, og segir þar, að ráðuneytið telji, að lög nr. 72/1972 raski ekki ákvæðum 3. mgr. 11. gr. l. nr. 30/1970 og bæri því framvegis að reikna og greiða vísitölubætur af skyldusparnaðarfé með sama hætti og tíðkast hefur til þessa.

II.

Samkv. lögum nr. 42/1957 var Veðdeild Landsbankans heimilað að gefa út bankavaxtabréf með vísitölukjörum, þannig að greiðslur afborgana og vaxta væru bundnar vísitölu framfærslukostnaðar. Sams konar ákvæði voru áður í lögum nr. 55/1955 um húsnæðismálastjórn, veðlán til íbúðabygginga og útrýmingu heilsuspillandi íbúða. Engin nánari fyrirmæli voru í lögunum um útreikning vísitöluálagsins.

Í reynd hefur vaxtahæð bankavaxtabréfanna fylgt útlánsvöxtum Byggingarsjóðs á vísitölutryggðum útlánum, þ. e. vextir voru 5½% þar til 1964, að þeir lækkuðu í 4%, sbr. áður nefnt samkomulag ríkisstjórnarinnar og verkalýðshreyfingarinnar.

Á sama hátt hefur við útreikning vaxta og vísitöluálags verið farið eftir sömu reglum og lagðar hafa verið til grundvallar útreikningi vaxta og vísitöluuppbótar á vísitölutryggð útlán húsnæðismálastjórnar.

Hafa vísitölutryggð bankavaxtabréf, sem útgefin eru á árunum 1955—1964, verið dregin út með jöfnum afborgunum á 15 árum. Við útborgun hefur grunnupphæð bréfanna verið greidd eigendum að viðbættri fullri vísitöluhækkun, skv. grunnvísitölu bréfsins, frá þeim tíma, sem viðkomandi flokkur var opnaður til 1. okt. næstan á undan gjalddaga bréfanna, sem er 1. marz ár hvert.

Þau bankavaxtabréf, sem síðan hafa verið útgefin, endurgreiðast á 25 árum, og er vísitöluálag reiknað á afborgun og vexti (annuitetsgreiðslur).

Er þá miðað við grunnvísitölu bréfsins og vísitölu 1. febr. eða 1. apríl næstan á undan gjalddaga, sem er 1. sept. ár hvert.

Þetta gildir þó ekki um þá flokka bankavaxtabréfa, sem falla undir ákvæði laga nr. 72 frá 1972 um meðaltalsársvexti, þ. e. a. s. öll vísitölluppbót ásamt vöxtum skuli ekki hærri en 7.5% allan lánstímann. Þetta á við um bréf útg. frá 23. júlí 1964 til 4. júlí 1974.

Á það skal sérstaklega bent, að bankavaxtabréf, sem útg. eru eftir 5. júlí 1974, hafa á sama hátt verið bætt með vísitöluálagi, þó að hluta. Frá 5. 7. 1974 til 27. júní 1975 var reiknað sem svarar 3/10 þeirrar hækkunar, sem hefur á orðið á gildandi vísitölu byggingarkostnaðar frá útgáfudegi og til gjalddaga, og er þessi hækkun reiknuð á vexti og afborgun (annuitetsgreiðslu), en frá 28. júní 1975 var þetta hlutfall hækkað í 4/10 af hækkun byggingarvísitölu, og hefur það verið allt til þessa dags.

Þá hefur Byggingarsjóður ríkisins gefið út og selt verðbréf til hinna ýmsu lífeyrissjóða, og hafa lánakjör verið þessi:

Vextir 5 og 4%.

Lánstími 10 og 15 ár.

Jafnar greiðslur (annuitetsgreiðslur).

Greitt með fullri hækkun byggingarvísitölu.

(Sjá nánar um þetta í ljósriti af bréfi Veðdeildar 1. ágúst 1975).

Greiðslur vaxta af bankavaxtabréfunum voru í upphafi bundnar vísitölu á sama hátt og afborganir, en vísitölubindingin var afnumin með l. nr. 45/1958, og hélst það til gildistöku laga nr. 19/1965, er aftur var farið að greiða vísitöluuppbót af vaxtagreiðslunni. Voru þá teknar upp annuitetsgreiðslur og vísitöluálagið reiknað á það.

Við gildistöku laga nr. 21/1968 var samkv. lögunum farið að greiða vísitöluuppbót, sem svaraði einungis helming þeirrar hækkunar, er hverju sinni hafði orðið á viðmiðunarvísitölunni.

Rétt er einnig að benda á ákvæði laga nr. 72 frá 1972 um, að meðaltalsársvextir, þ. m. t. öll vísitöluuppbót, skuli ekki vera hærri en 7½%.

III.

Samkv. 2. gr. reglugerðar um sparimerki nr. 2/1971 skal sparifé samkv. ákvæðum laga um skyldusparnað lagt til hliðar á þann hátt, að kaupgreiðandi skal afhenda launþega, sem ekki er undanþeginn skyldusparnaði, sérstök sparimerki hvert skipti sem útborgun vinnulauna fer fram. Þeir aðilar, sem nota skýrsluvélar við launaafgreiðslu, hafa getað síðan 1975 sótt um leyfi til félagsmálaráðuneytisins um undanþágu frá sparimerkjakaupum, enda fái launþeginn við hverja launaafgreiðslu ritaðar upplýsingar frá launagreiðanda um, hve há skyldusparnaðarupphæðin var, sem lögð var til hliðar af launanum, og hvað upphæðin sé samtals orðin það, sem af er árinu.

Framkvæmd skyldusparnaðarins er falin póststjórninni samkv. 3. gr. reglugerðarinnar um skyldusparnað.

Gefur póststjórnin út sparimerki og sparimerkjabækur, þar sem m. a. er prentaður úrdráttur úr reglugerð um skyldusparnað. Póststofur og póstafgreiðslur afhenda sparimerkjabækur og selja sparimerki. Sömu aðilar taka við sparimerkjablöðum og koma áleiðis til Húsnæðisstofnunar ríkisins.

Þeir launagreiðendur, sem hafa undanþágu frá afhendingu sparimerkja, greiða andvirði sparifjár beint til Húsnæðismálastofnunar ríkisins.

Samkvæmt ofangreindu eru þessir þættir ekki í höndum veðdeildar Landsbanka Íslands, en aftur á móti eru fjármunir þeir, sem þannig sparast, í vörslu veðdeildarinnar.

Hefur veðdeildin frá því að byrjað var að tölvuvinna færslur á reikningum skyldusparnaðar, árið 1971, sent út um hver áramót til innstæðueigenda yfirlit yfir allar hreyfingar á reikningnum, innstæðu án vísitölu um áramót og vísitöluinnstæðu í árslok.

Við uppgjör á skyldusparnaði hefur einnig jafnan komið skýrt fram, hver sé inneign aðila með vöxtum s.l. áramót, dagvextir og vísitöluálag."

Af hálfu stefnda hefur ekki verið vefengt, að hann sé réttur varnaraðili málsins, og hefur því verið lýst yfir af hans hálfu, að falli dómur í málinu stefnanda í vil, muni stefndi taka að sér að greiða þær fjárhæðir, sem þar verði um að ræða. Í málinu er fram komin skýrsla veðdeildar Landsbanka Íslands. Þá er fram komin í málinu álitsgerð, sem samin var að tilhlutan húsnæðismálastjórnar og meiri hluti hennar hefur samþykkt sem umsögn um framkvæmd lagaákvæða um skyldusparnað, en ekki þykir þó ástæða til að rekja efni hennar, enda efnislega í samræmi við málflutning stefnda. Samkvæmt þessu þykir varnaraðild málsins og hagsmunagæsla þeirra, er haft hafa með höndum framkvæmd laga um skyldusparnað þann, sem hér er fjallað um, með þeim hætti, að leggja megi efnisdóm á málsefnið.

Líta verður svo á, að tilgangur ákvæðanna um skyldusparnað í lögum nr. 42/1957 um húsnæðismálastofnun o. fl. og síðari ákvæða laga um það efni hafi verið sá að afla aukins fjár til veðlánakerfis til stuðnings smíði íbúðarhúsa almennt, en jafnframt að stuðla að sparnaði ungmenna og ungs fólks og gefa þeim, sem þannig næðu að spara ákveðna lágmarksfjárhæð, kost á hærri lánum úr veðlánakerfinu en öðrum að öðru jöfnu, en síðar umfram aðra, sbr. lög nr. 18/1964. Því er ekki haldið fram af hálfu stefnanda, að ákvæði laga um skyldusparnað brjóti sem slík í bága við ákvæði stjórnarskrárinnar. Hins vegar er því haldið fram, að sú framkvæmd þeirra, sem beitt hefur verið, leiði raunverulega til skattlagningar lítils hóps landsmanna innan ákveðinna aldursmarka, en slík álagning brjóti í bága við ákvæði stjórnarskrárinnar. Verður tekin afstaða til þessarar málsástæðu, er tekin hefur verið afstaða til þeirra atriða, sem stefnandi telur, að misbrestur hafi orðið á við framkvæmd lagaákvæða um skyldusparnað. Fyrstu ákvæði laga um skyldusparnað gefa ekki ná-

kvæm fyrirmæli um útreikning uppbótar af skyldusparnaði í sambandi við endurgreiðslu innlagðra fjárhæða. Ekki er í reglugerð með lögunum kveðið nánar á um þetta. Tillaga bankastjóra Landsbanka Íslands um framkvæmd þessa þáttar skyldusparnaðarins var samþykkt af húsnæðismálastjórn og félagsmálaráðuneytinu, en ekki er þar um að ræða reglugerð. Því er haldið fram af hálfu stefnda, að vegna langvarandi framkvæmdar, sem ekki hafi sætt andmælum, hafi reglur þessar orðið að venjuhelguðum réttarreglum. Við mat á þessu þykir verða að líta til þess, að verulegur hluti þess aldursskeiðs, þegar mönnum er skylt að sæta skyldusparnaði, er utan fjárræðisaldurs. Var stefnandi þannig 16 ára, er hann hóf skyldusparnað sinn. Er og á það að líta, að ekki hefur komið fram, að reglur þær, sem farið var eftir, hafi verið birtar almenningi. Framkvæmd á reglum þessum við þessar aðstæður þykir ekki skapa venjuhelgaða réttarreglu. Verður á grundvelli almennra lögskýringarsjónarmiða tekin afstaða til gildis reglna þessara. Við skýringu á upphaflegum ákvæðum laga um skyldusparnað þykir verða að hafa í huga aðstæður, sem voru fyrir hendi, er lögin voru sett. Verðbólga var þá ekki eins mikil og nú. Reiknitækni hefur breyst mikið á þessum tíma, og var þá meiri ástæða til að einfalda útreikninga. Fordæmi um vísitölutryggingu fjárskuldbindinga voru af skornum skammti. Virðist löggjafinn ekki hafa gert sér glögga grein fyrir því, hvernig ákvörðun uppbótarinnar yrði hagað í smærri atriðum. Í upphaflegu ákvæðunum um skyldusparnað og síðari ákvæðum er gert ráð fyrir tengslum milli vaxtakjara og verðuppbótar skyldusparnaðar annars vegar og vaxtakjara og verðbótakjara af bankavaxtabréfum á vegum veðlánakerfisins hins vegar. Var aðeins notuð ein vísitala á ári við bankavaxtabréfin. Má ætla, að með verðtryggingarákvæðunum um skyldusparnað hafi verið hugsað til þeirra, sem ættu innstæðu í lengri tíma. Er það í samræmi við þann höfuðtilgang laganna að afla fjár til langs tíma og svo þann tilgang að stuðla að því, að ungmenni myndi sér sjóð til að geta síðar eignast íbúðarhúsnæði. Með lögum nr. 42/1957 voru ákvæðin um verðbætur við endurgreiðslu skyldusparifjár miðuð við vísitölu framfærslukostnaðar skv. 3. mgr. 10. gr., sbr. 2. mgr. 4. gr., en sú vísitala var raunverulega reiknuð til annarra nota. Gefa lögin ekki fyrirmæli um, hvernig vísitölunni skyldi beitt, og leiðir ekki af sjálfu sér, að grundvöllur verðbóta breyttist jafnoft á ári og vísitalan. Með lögum nr. 19/1965 var nú kveðið á um, að af bankavaxta-

bréfunum skyldu greiðast 4% ársvextir og að vísitölukjör skyldu byggð á kaupgreiðsluvísitölu samkvæmt lögum nr. 63/1964. Tóku lög þessi gildi frá 10. maí 1965. Verður að telja, að frá þeim tíma hafi borið að reikna 4% ársvexti af skyldusparifé, en ekki verður talið fram komið, að ætlunin hafi verið að breyta því ákvæði, að grundvöllur verðbótaútreiknings breyttist einu sinni á ári. Verður ekki fallist á það, að húsnæðismálastjórn hafi getað lækkað vexti af skyldusparifé á grundvelli ákvæðis F liðar 6. gr. laga nr. 42/1957. Þótt í lögum nr. 21/1968 sé í fyrsta skipti mælt fyrir um útreikning sérstakrar vísitölu til notkunar við verðbótaútreikning samkvæmt lögunum og vísitala þessi reiknuð fjórum sinnum á ári, verður ekki talið fram komið, að tilgangurinn hafi verið sá að breyta kjörum um skyldusparnað. Verður því ekki á það fallist, að borið hafi að reikna verðbætur á skyldusparifé fjórum sinnum á ári frá gildistöku nefndra laga.

Líta verður svo á, að er stefnandi tók út allt það fé, sem talið var, að hann ætti á reikningi sínum hjá veðdeild Landsbanka Íslands, 18. september 1972, hafi hann ætlað að ljúka skyldusparnaði sínum, en ágreiningslaust er, að hann hafi átt rétt til þess. Þykir hann ekki eiga kröfu til þess, að reglur um skyldusparnað gildi eftir það um fjárhæð þá, sem kann að vera vangreidd af skyldusparifé hans samkvæmt niðurstöðu dóms í málinu, en í stað þess eigi hann kröfu um vexti af fjárhæðinni frá þeim tíma.

Í áðurnefndum ákvæðum laga um skyldusparnað er gert ráð fyrir, að við útborgun fjárins sé greidd viðbót samkvæmt vísitölu. Ekki verður ráðið af lagaákvæðum þessum, að reikna skuli slíka viðbót fyrr en til útborgunar kemur, og verður því ekki á það fallist, að verklagsregla um árlegan útreikning verðbóta geti haft áhrif á fjárhæð hennar, svo sem verið hefur í framkvæmd. Samkvæmt orðanna hljóðan þykir verða að skýra verðbótaákvæðin þannig, að á fjárhæð, sem staðið hefur inni tiltekinn árafjölda, skuli reiknuð verðbót í hlutfalli við vísitöluhækkun frá upphafsvísitölu til lokavísitölu tímabilsins. Við gildistöku nýrrar vísitölu einu sinni á ári hafi því hverju sinni borið að taka innstæðuaukningu undanfarandi árs, þ. e. innborganir og vexti, og reikna verðbót á þá fjárhæð til reikningsloka.

Þegar virt er það, sem að framan er rakið um vexti og verðbætur af skyldusparifé, tekið tillit til þess, að fé það, sem skylt er að spara, er undanþegið álagningu tekjuskatts og útsvars,

auk skatt- og útsvarsfrelsis þess fjár, sem lagt er til hliðar, og vaxta af því, og tekið tillit til ívilnunar, sem skyldusparendum hefur verið áskilin til lánsfjár úr byggingarsjóði ríkisins, þá verður ekki talinn nægur grundvöllur til að líta svo á, að framkvæmd lagaákvæða um skyldusparnað með þeim hætti, sem hér hefur verið ákveðinn, sé skattheimta, er brjóti í bága við stjórnarskrána.

Í málinu er fram komið svofellt yfirlit veðdeildar Landsbanka Íslands yfir vísitölur, sem beitt hefur verið við verðbótaútreikning skyldusparifjár:

„Framfærsluvísitala

1. okt.

1958 217 stig Eldri grundvöllur.
1959 100 — Nýr grundvöllur. Umreiknað í eldri grundvöll hefði vísitalan orðið 203. Er því engin vísitöluhækkun reiknuð þetta árið.
1960 102 stig eða 2% hækkun frá fyrra ári.
1961 114 — eða 11,76% hækkun frá fyrra ári.
1962 125 — eða 9,65% hækkun frá fyrra ári.
1963 144 — eða 15,20% hækkun frá fyrra ári.
1964 163 — eða 13,19% hækkun frá fyrra ári.
1965 177 — eða 8,59% hækkun frá fyrra ári.

Kaupgreiðsluvísitala

Kaupgreiðsluvísitala, sem reiknuð er í febrúar, en tekur gildi gagnvart launum 1. marz, er notuð til útreiknings vísitölu á sparifé pr. *1. febr.*

1966 178 stig eða 4,09% hækkun frá gildandi vísitölu 1. okt. 1965, sem var 171 stig.
1967 188 stig eða 5,62%
1968 194 stig eða 3,19%

Skv. 5. málsgr. 1. gr. laga nr. 21/1968 skal reikna vísitölu að hálfu miðað við breytingar á dagvinnutímakaupi almennrar verkamannavinnu í Reykjavík.

Grunntala 1. febr. 1968 var 100. (Kaupvísitala).

1969 110 stig gerir hækkun að hálfu 5% frá fyrra ári
1970 126 stig gerir hækkun að hálfu 7.27% frá fyrra ári
1971 158 stig gerir hækkun að hálfu 12.7% frá fyrra ári
1972 174 stig gerir hækkun að hálfu 5.06% frá fyrra ári
1973 195 stig gerir hækkun að hálfu 6.03% frá fyrra ári

1974 264 stig gerir hækkun að hálfu 17.69% frá fyrra ári
1975 376 stig gerir hækkun *að fullu* 42.42% frá fyrra ári
1976 491 stig gerir hækkun að fullu 30.59% frá fyrra ári
1977 662 stig gerir hækkun að fullu 34.84% frá fyrra ári".

Ef ofangreindar þrenns konar vísitölur eru tengdar saman í eina vísitölu með grunntölu 100 í febrúar 1968, verður vísitala 81.17 í október 1954, 88.14 í október 1965, 91.75 í febrúar 1966 og 96.91 í febrúar 1967.

Samkvæmt framanrituðu verður verðbót reiknuð á innstæðu stefnanda til 1. febrúar 1972 sem hér segir:

Á kr.	3.695.00	miðað	við	hækkun	vísitölu	frá	okt. 1964
Á —	1.023.30	—	—	—	—	—	okt. 1965
Á —	214.08	—	—	—	—	—	febr. 1966
Á —	1.697.29	—	—	—	—	—	febr. 1967
Á —	265.34	—	—	—	—	—	febr. 1968
Á —	7.393.74	—	—	—	—	—	febr. 1969
Á —	698.71	—	—	—	—	—	febr. 1970
Á —	9.316.39	—	—	—	—	—	febr. 1971

Verður þá útreikningur á innlögðu skyldusparifé stefnanda með vöxtum og verðbótum sem hér segir:

		Innstæða				
			Leiðr. vegna		Aukning	Verðmæti
	Vísi-	Óleiðr.	vaxta	Samtals	á tímab.	18/9'72
Dags.	tala	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.
1/10'64	81.17	3.695.00		3.695.00	3.695.00	7.920.78
1/10'65	88.14	4.718.30		4.718.30	1.023.30	2.020.13
1/2 '66	91.75	4.907.02	25.36	4.932.38	214.08	405.99
1/2 '67	96.91	6.603.30	26.37	6.629.67	1.697.29	3.047.45
1/2 '68	100	6.867.59	27.42	6.895.01	265.34	461.69
1/2 '69	110	14.260.23	28.52	14.288.75	7.393.74	11.695.55
1/2 '70	126	14.957.80	29.66	14.987.46	698.71	964.89
1/2 '71	158	24.273.00	30.85	24.303.85	9.316.39	10.259.82
1/2 '72	174	41.047.90	32.08	41.079.98	16.776.13	16.776.13
18/9 '72	(174)	69.635.10	33.00	69.668.10	*28.588.12*	*28.588.12*
					69.668.10	82.140.55

Samkvæmt útreikningi þessum nam inneign stefnanda hjá veðdeild Landsbanka Íslands hinn 18. september 1972 kr. 82.140.55, en samkvæmt því, sem áður er rakið, verður litið svo

á, að þann dag hafi lokið skyldusparnaði hans og eigi hann ekki kröfu til verðbóta af þeim hluta þessarar fjárhæðar, sem hann hefur ekki enn fengið greiddan. Hinn 18. september 1972 fékk stefnandi greiddar kr. 75.139.80, og hinn 20. nóvember 1974 fékk hann greiddar kr. 5.726.00, en sú greiðsla var leiðrétting á því, að við verðbótaútreikninginn hafi verið notuð hálf vísitala hluta tímabilsins. Standa þá eftir kr. 1.274.75, sem stefnda verður samkvæmt framansögðu gert að greiða stefnanda. Í dómkröfu stefnanda er krafist 4% ársvaxta frá 15. nóvember 1976, en þá er byggt á því, að viðurkennd verði sjónarmið hans og útreikningar þeir, sem hann byggir á. Með hliðsjón af eðli málsins þykir mega dæma vexti frá 18. september 1972 í samræmi við dómvenju.

Samkvæmt þessu verður stefndi dæmdur til að greiða stefnanda kr. 1.274.75 með 7% ársvöxtum af kr. 7.000.75 frá 18. september 1972 til 16. maí 1973, með 9% ársvöxtum af þeirri fjárhæð frá þeim degi til 15. júlí 1974, með 13% ársvöxtum af þeirri fjárhæð frá þeim degi til 20. nóvember s. á., með 13% ársvöxtum af kr. 1.274.75 frá þeim degi til 21. nóvember 1977, en með 16% ársvöxtum frá þeim degi til greiðsludags.

Eftir öllum atvikum þykir rétt, að málskostnaður falli niður.

Stefnandi hefur fengið gjafsóknarleyfi í málinu. Ber því að greiða kostnað stefnanda við rekstur málsins úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns hans, Gunnars M. Guðmundssonar hæstaréttarlögmanns. Mál þetta er viðamikið, og verða málflutningslaun skipaðs talsmanns gjafsóknarhafa ákveðin kr. 500.000.00.

Guðmundur Jónsson borgardómari kvað upp dóm þennan ásamt meðdómendunum Atla Haukssyni, löggiltum endurskoðanda, og Guðjóni Hansen tryggingafræðingi.

Dómsorð:

Stefndi, fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs, greiði stefnanda, Gunnari H. Baldurssyni, kr. 1.274.75 með 7% ársvöxtum af kr. 7.000.75 frá 18. september 1972 til 16. maí 1973, með 9% ársvöxtum af þeirri fjárhæð frá þeim degi til 15. júlí 1974, með 13% ársvöxtum af þeirri fjárhæð frá þeim degi til 20. nóvember s. á., með 13% ársvöxtum af kr. 1.274.75 frá þeim degi til 21. nóvember 1977 og með 16% ársvöxtum frá þeim degi til greiðsludags. Málskostnaður fellur niður.

Kostnaður stefnanda við rekstur málsins greiðist úr ríkis-

sjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns hans, Gunnars M. Guðmundssonar hæstaréttarlögmanns, kr. 500.000.00.

Dómi þessum ber að fullnægja innan 15 daga frá lögbirtingu hans að viðlagðri aðför að lögum.

Miðvikudaginn 1. júlí 1981.

Nr. 224/1978. **Jón Valgeirsson og**
Elísabet Matthíasdóttir
(Þórður Gunnarsson hdl.)
gegn
Hólmari Víði Gunnarssyni og
Guðjóni Ingvarssyni
(Guðmundur Markússon hdl.).

Vanskilaheimild. Riftun. Frávísun frá héraðsdómi að hluta.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Björn Sveinbjörnsson, Benedikt Sigurjónsson, Logi Einarsson, Magnús Þ. Torfason og Sigurgeir Jónsson.

Áfrýjendur skutu máli þessu upphaflega til Hæstaréttar með stefnu 15. júlí 1977, og stefndu gagnáfrýjuðu því með stefnu 21. október s. á. Útivistardómur gekk í aðalsök og gagnsök málsins 1. desember 1978. Áfrýjendur áfrýjuðu málinu af nýju samkvæmt heimild í 36. gr. laga nr. 75/1973 með stefnu 29. desember 1978. Hafa þau haft uppi þessar dómkröfur:

1. Að þau verði sýknuð af kröfum stefndu, Hólmars Víðis Gunnarssonar og Guðjóns Ingvarssonar.

2. Að stefndu, Hólmar Víðir og Guðjón, verði óskipt dæmdir til að greiða þeim 1.087.11 nýkrónur með 9% ársvöxtum frá 25. janúar 1974 til 15. júlí s. á., með 13% ársvöxtum frá þeim degi til 21. nóvember 1977, með 16% árs-